

О. О. Кухаренко

**ПІДРУЧНИКИ З «ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ»
У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ВУЗІВ
(ДЕЯКІ ЗАУВАЖЕННЯ ЩОДО ПРАЦЬ ІГОРЯ МИХАЙЛИНА)**

Одна з проблем системи вищої освіти в Україні полягає у тому, що часто викладачами фахових дисциплін є або не професіонали, або фахівці зовсім інших профілів і спрямувань. Це повною мірою стосується й такої популярної серед абітурієнтів спеціальності як журналістика. Так трапилося, що викладачами журналістських дисциплін у провідних вузах країни стали переважно літературознавці. Завдячуючи їм, фах отримав наукову базу, підручники і навчальні посібники зі спеціальних дисциплін. Але існують і негативні моменти, пов'язані з такою ситуацією. Дослідник освітянських проблем у галузі підготовки майбутніх журналістів зазначає: «Для журналістської освіти загрозливою є не зміна дефініції, а наявність одночасно багатьох визначень, часто протилежних. Це є чудовою підставою для різних негативних тенденцій в сфері підготовки журналістських кадрів. Такою тенденцією є примітивізація журналістської праці, легковажне ставлення до неї» [11]. Дійсно, така тенденція існує й пов'язана вона, перш за все, зі сприйняттям журналістики деякими колишніми літературознавцями як чогось нижчевартисного стосовно літератури, красного письменства.

До середини 90-х рр. ХХ ст. підготовку журналістів в Україні здійснювали Київський і Львівський університети. Реалією нового часу стало відкриття спеціальності «журналістика» в інших вищих навчальних закладах. 1996 року кафедру журналістики утворено і в Харківському національному університеті імені В. Каразіна. Творенням кафедри займалися: з одного боку — діючі журналісти із харківських ЗМІ, з іншого — викладачі, що прийшли з інших кафедр, а також випускники філологічного факультету. Деякі з випускників, намагаючись досягнути журналістку діяльність на практиці, почали співпрацювати з редакціями, теле- і радіостудіями. Однак переважна більшість обмежилася вивченням навчальної і фахової літератури.

Після десятиліття існування кафедри її керівництво на користь літературознавців і мовознавців почало відмовлятися від послуг викладачів, що мали якесь відношення до практичної журналістики. Причину такої політики завідуючий кафедрою пояснив у статті «Хто повинен викладати журналістику (з історії гіркого досвіду)?»: «хронічні заяви про відставання теорії від практики й свідчать найбільш переконливо про неспроможність практиків брати повноцінну участь у навчальному процесі, тобто їхню професійну педагогічну непридатність. Висновок: *цілком очевидно*, що й практичний бік журналістської освіти мусять налагоджувати педагоги, тобто ті ж доценти й професори» [5, с. 115]. Єдине, чого не вказав автор, це те, що переважна більшість доцентів, а також старших викладачів і викладачів кафедри є літературознавцями й журналістикою ніколи не займалися. Про професорів мова не йде — на кафедрі він один, є її завідувачем і автором цитованої статті.

Досить зухвала позиція літературознавця Ігоря Михайлина схвилювала і обурила журналістську громадськість Харкова. Однак звернення обласного відділення Спілки журналістів керівництво вузу проігнорувало. Тоді автором цього дослідження на одному з сайтів була опублікована суто журналістська стаття, яка за три з половиною місяці отримала понад 700 відгуків. Одне зі звинувачень на адресу автора полягало у тому, що стаття не може бути приводом до наукової дискусії. І я обіцяв, що обов'язково опублікую ще й наукову статтю у відповідному виданні. Виявилося, що зробити це дуже нелегко, оскільки професор Михайлин — знана людина, член комісії з соціальних комунікацій і критика на його адресу є небажаною. Причому і в Києві, й у Харкові. Тому знадобилося більше року, щоб така стаття все ж з'явилася.

Мета дослідження полягала у тому, щоб проаналізувати, наскільки книги Ігоря Михайлина за змістом і формою відповідають задачам, які ставляться перед навчальним процесом з підготовки майбутніх журналістів. Бібліографія його праць під назвою, що починається словами «Історія української журналістики...» складається з двох незавершених книг «Період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики» (являє собою книгу першу) та «Історія української журналістики XIX століття» (томи 1—2). Вони перевидавалися по кілька разів і виходили не лише в оригіналі, а й у перекладі російською мовою. Але обов'язково під грифом Міністерства освіти і науки як підручники для студентів вузів.

Що стосується навчального процесу на кафедрі журналістики, якою керує Михайлин, ці книги мають забезпечувати курс, що носить назву «Історія української журналістики» і викладається студентам 2-го курсу у 3-му і 4-му семестрах. Виникає слушне питання: а дійсно для цього курсу необхідно мати два підручники, причому один з них містить понад 300 сторінок, а другий — більше 700? Також слід урахувати, що ще мають з'явитися продовження, а саме — наступна друга книга, а також 3 і 4 томи, присвячені журналістиці XX ст.

Вимоги болонської системи освіти, яка активно запроваджується в Україні, стосуються й обсягу підручників і навчальних посібників у залежності від того, як часто та довго дисципліна викладається студентам. Навіть без проведення детального аналізу, з повною впевненістю можна сказати, що підручники Михайлина перевищують установлені стандарти у десятки разів. Який сенс примушувати студентів надавати перевагу суто теоретичній «Історії української журналістики» перед іншими дисциплінами, зокрема тими, що пов'язані з журналістською практикою?

Тим часом професор наголошує, що «Історія української журналістики» є «головним навчальним виданням» для спеціальності «Журналістика» [5, с. 13], а предмет під такою ж назвою — «головною навчальною дисципліною» [6, с. 3]. Позиція керівника кафедри викликає сумнів стосовно того, яких саме фахівців там готують — журналістів-практиків для роботи у ЗМІ чи науковців-теоретиків, для яких журналістська діяльність буде лише предметом

дослідження. Тим більше, що це далеко не єдина історія, яку вивчають студенти. Окрім названої дисципліни, тут викладаються «Історія зарубіжної журналістики», «Історія журналістики Харківської губернії», «Теорія та історія соціальних комунікацій». Очевидно, що при такому різноманітті предметів із журналістської історії уникнути повторів та дублювань неможливо.

Це — щодо використання книг Ігоря Михайлина у навчальному процесі. Але й зміст їх також залишає багато питань про необхідність такої інформації для майбутніх журналістів. Перш ніж зупинитися на його аналізі, слід зазначити, що за змістом одна книга повторює іншу. Тому зауваження будуть стосуватися як усіх вказаних видань, так і кількох перевидань, не дивлячись на те, що вони доповнені й поліпшені.

Не секрет, що Михайлин був далеко не першим, хто досліджував шляхи розвитку української журналістики, преси, інших засобів інформації. У автора були чудові попередники, такі як Аркадій Животко, який видав «Історію української преси» ще у 1946 р. На момент, коли професор почав створювати підручники для кафедри журналістики, основні спрямування для дослідження вже були визначені. Наведемо такий приклад: Животко згадує про видання харківських альманахів «Сніп» і «Молодик» у одному абзаці з шести рядків [3, с. 48], оскільки розуміє, що ця періодика не є пресою. Натомість Михайлин виписує у бібліотеці всі книги згаданих видань і дуже детально з переказом змісту літературних творів кожної з них, з цитатами опублікованих у альманахах оповідань, п'єс і віршів, з додаванням розгорнутих біографій видавців отримує розділ на 21 сторінку в одній своїй книзі [7, с. 114—134] і 25-ть — у іншій [8, с. 182—206]. Такий підхід дає уявлення про те, як автору першому і єдиному вдалося розтягнути історію української журналістики лише XIX століття на 2 томи, 9 частин і 36 розділів.

Але якщо ці видання були проігноровані попередником ще у 40-х рр. XX ст., якщо вони не можуть вважатися пресою як одним із різновидів ЗМІ, чи маємо ми право говорити про наявність у них такої діяльності як журналістика? Напевно, що ні. Тому при уважному прочитанні книг Михайлина складається враження, що їх зміст не зовсім збігається з назвою. Справа у тому, що переважна частина дослідження присвячується не журналістиці, а періодичним виданням, зокрема літературним альманахам. Про яку журналістику може йти мова, коли сторінку за сторінкою автор детально аналізує вірші Василя Масловича (5 сторінок з цитуванням двох віршів, загальним обсягом у 7 строф) [8, с. 32—37], фольклорні записи Пантелеймона Куліша (понад 10 сторінок) [8, с. 151—162], п'єси, вірші та літературознавчі статті Миколи Костомарова у «Молодиківі», «Снопіві» та «Основі» (понад 20 сторінок з детальним переказом їхнього змісту), наукові праці Олександра Потебні, а також літературні твори добре- та маловідомих письменників і поетів, що в XIX ст. друкувалися у періодичних виданнях!

Але з'явившись у періодиці, ці твори не могли стати надбанням журналістики. Як не стали її надбанням вірші та поеми Тараса Шевченка чи

оповідання і повісті Марка Вовчка, надруковані у журналі «Основа», роман Панаса Мирного і п'єса Михайла Старицького, що вперше з'явилися в альманахові «Рада». Це суто літературні твори, які не мають до журналістики жодного відношення. Дозволю собі навести назви найбільш показових підрозділів із книг Михайлина: «Фольклористика І. Срезневського», «Твори Є. Гребінки, П. Гулака-Артемовського, І. Котляревського в альманасі», «Твори Т. Шевченка в альманасі», «Поезія О. Чужбинського, В. Забіли, Є. Гребінки», «Проза Г. Квітки: бурлескно-реалістичні оповідання «Пархімове снідання» та «На пущення як зав'язано»; сентиментально-реалістична повість «Сердешна Оксана» та її місце в «Ластівці», «Історична трагедія М. Костомарова «Переяславська ніч» та його поетична добірка на сторінках альманаху», «П. Кореницький та його «сатирицька поема» «Вечерниці», «М. Петренко та його цикл віршів «Думки», символіка в ньому небесного і земного», «Поема С. Александрова «Вовкулака». Цей список можна продовжувати і продовжувати. Ігор Михайлин вважає, що таким чином він досліджує історію журналістики.

Тут слід наголосити на моментіві, в якому професор, судячи з усього, не до кінця розібрався: преса завжди є періодичними виданнями, але не будь-яке періодичне видання є пресою — засобом масової інформації. Літературні альманахи — це періодика, але не преса. Звичайно, друковані ЗМІ — газети і журнали — можуть використовувати і використовують твори художньої літератури на своїх сторінках. Але такі тексти є чужим матеріалом для засобів масової комунікації. Як чужим матеріалом на телебаченні є демонстрація художніх фільмів, призначених для великого екрану. Такі фільми — це надбання кінематографу. А про те, що вони мають якесь відношення до тележурналістики, навіть говорити не доводиться.

Не можна погодитися і з тим, що «батько історії» Геродот, як стверджує Михайлин, був журналістом [7, с. 13—19], далеко не беззаперечне твердження, що «Повість временних літ», твори Володимира Мономаха, народних кобзарів і мандрівних дяків є національними джерелами української журналістики [7, с. 58—63]. Чи отримуємо ми завдяки такій інформації більше розуміння про українську журналістику чи журналістику взагалі? Здається, що ні. Тут на заваді професору стало найбільш відоме і часто цитоване визначення журналістики, як суспільної діяльності, що включає в себе збирання, обробку та поширення інформації, використовуючи канали масової комунікації. Чи не те ж саме робив Геродот, будь-який інший історик чи літератор, які користувалися отриманою від її носіїв інформацією? Чи не тим самим займається фольклорист, що записує пісню чи казку: збирає, обробляє (максимально точно передає, але узгоджує з правилами сучасного правопису) і розповсюджує (публікує). Але жодне з цих занять ніхто до Михайлина не називав журналістикою. Він погоджується, що «не існували тоді (у часи Геродота — О. К.) канали масової комунікації» [7, с. 16]. Передрук цієї статті в іншому виданні трьома роками потому має дещо інше тлумачення: «Зрозуміло, тоді не існувало сучасних каналів масової комунікації» [9, с. 2]. І далі розповідає про читання

Геродотом окремих розділів перед масовою аудиторією, як про один з можливих каналів розповсюдження інформації. З цим не можна погодитися, оскільки основними каналами залишаються ЗМІ — преса, радіо- і телемовлення. Тому до їх появи взагалі немає ніякого сенсу говорити про журналістику. А до визначення журналістики слід додати, що це не просто суспільна діяльність, а професійна суспільна діяльність, продукт якої ґрунтується на суто документальній основі. І тоді все стане на свої місця, оскільки вона має здійснюватися саме журналістом (а не іншим фахівцем) для використання виробленого продукту певними засобами масової інформації (а ніяк не іншими каналами комунікації).

Є ще декілька нюансів у концепції професора, які не пояснюють сутність журналістської праці, а навпаки, ведуть до хибного її розуміння. З одного боку, журналістика не єдина діяльність, що здійснює суспільну комунікацію, а з іншого — якщо дивитися таким чином на зародження літератури, науки та мистецтв у стародавньому світі, то можна пов'язати до купи майже всі сфери діяльності людства на сучасному етапі. Мається на увазі, що при такому підході космонавтику слід починати вивчати з шумерів та єгиптян, а комп'ютерне програмування — з обрядів ініціації в епоху пізнього палеоліту.

З цим пов'язане ще одне поняття Михайлина, нібито запозичене ним у свого заступника по кафедрі Тетяни Казакової. Мова йде про термін «пражурналістика», який, на думку професора, охоплює і стародавній театр, й ораторське мистецтво, й історичні трактати, і діяльність християнських проповідників. Тут же він дає визначення, теж із Казакової: «Пражурналістика — це такі процеси суспільної комунікації, які: по-перше існували до зародження друкованих періодичних видань» [4, с. 5]. Немає необхідності цитувати «по-друге» і «по-третє», оскільки і з першого визначення зрозуміло, що дані процеси жодного відношення до журналістики не мають.

По-перше, журналістика здатна виникнути не просто у періодичному виданні, а засобі масової інформації, про що ми вже зазначали і що стверджують відомі й авторитетні дослідники: «Російська журналістика заявила про своє існування у 1702 році з моменту видання «Відомостей» — першої російської друкованої газети» [2, с. 8], «У нові редакції в 1954 р. прийшли працювати — вперше в практиці телебачення — журналісти. Вони принесли в телебачення досвід преси і радіомовлення. Вирішити задачу перетворення телебачення у засіб масової інформації можливо було, лише спираючись на принципи і традиції журналістики» [13, с. 63].

По-друге, друковані періодичні видання і журналістика не є тотожними поняттями. Преса і журналістика — також не синоніми. Здається саме в цьому аспекті не до кінця розібрався Ігор Михайлин. Він ототожнює пресу (періодичні видання) і журналістику (діяльність зі збирання, обробки та розповсюдження інформації), про що свідчить ось ця цитата: «...українська журналістика і навіть журналістика в Україні започатковуються значно

пізніше, ніж **преса** народів з глибокими традиціями державного будівництва...» [8, с. 3].

І, по-третє, всі ці явища можна було б вважати «пражурналістськими», якби сьогодні не існувало мистецтва театру, не було б науки історії, якби політики під час передвиборних кампаній не змагалися у риторичі, священники не проголошували проповідей, а існувала одна лише журналістика. А раз все це є, то ті давні процеси масової комунікації можуть бути названі як завгодно, але тільки не пражурналістикою. Та й сам термін винайшли не Михайлин і не Казакова. Запозичений він у відомих російських дослідників Євгена Прохорова і Валентина Ворошилова [1, с. 7—11], із тією лише різницею, що названі вчені значно обережніше поставилися до термінології і називають перераховані форми масової комунікації не «пражурналістикою», а «пражурналістськими явищами». Між іншим, саме ця далеко не найголовніша для сучасної журналістики тема стала предметом дослідження Тетяни Казакової, яка готує, як повідомляє університетський сайт, до захисту докторську (!) дисертацію під назвою «Пражурналістика як основа зародження та розвитку європейської журналістики» [12]. На жаль, така тенденція для даного підрозділу вузу є показовою. Складається враження, що сьогоднішня діяльність кафедри — максимальне зосередження на другорядних речах і повне нехтування головним. Це підтверджує ще один значний момент: у своїх книгах професор Михайлин не лише намагається віднести до журналістики те, що не є журналістикою, а й ігнорує журналістські явища, які дійсно мали місце. З невідомої причини він зовсім не згадує газету «Губернские ведомости», що видавалася протягом ХІХ ст. в усіх губернських містах імперії, не згадує також і регіональну пресу.

Як практикуючому журналісту і викладачу журналістики у вузі, мені добре відоме ставлення фахівців — і практиків, і теоретиків — до названих праць професора Михайлина. Але більш об'єктивною, як на наш погляд, буде цитата, що належить самому Михайлину: «в колах журналістикознавців й досі не з'явилося **жодного (!!!)** доброго слова про мою працю. Натомість критичних розносів не бракує» [5, с. 200]. Подібне твердження про праці Ігоря Михайлина, але в дещо іншій інтерпретації, знаходимо у довіднику «Письменники Харкова»: «Поважної критики книжки автора не мали» [10, с. 118].

Це дослідження не ставить за мету приєднатися до точки зору авторів «критичних розносів», які намагаються вступити у полеміку із професором стосовно методологічних проблем історії української журналістики. На нашу думку, для з'ясування протиріч у методології, необхідно мати дослідження, яке дійсно було б пов'язане з журналістикою. У даному ж випадку ми маємо справу з історією періодичних видань чи, навіть, літературних альманахів. Причому предмет дослідження є дуже вибіркоким і незрозуміло, що спонукало автора саме до такого, а не іншого вибору об'єктів. Виникає питання: може студенти кафедри не в достатньому обсязі отримують знання з предметів, що стосуються літератури, і дисципліна «Історія української журналістики» має ліквідувати таку ваду навчального процесу? Але, якщо вірити тому ж факультетському

сайту і його сторінці з програмами курсів, то обов'язковими для вивчення є такі дисципліни: «Давня українська література», «Антична література», «Теорія літератури», «Історія російської літератури XI—XVIII ст.», «Історія російської літератури XIX ст.», «Історія зарубіжної літератури XVII—XVIII ст.», «Історія світової літератури кінця XIX — початку XX ст.» І це при тому, що, виходячи з вказаної періодизації, сторінка містить не всі літературні дисципліни, що викладаються студентам. Тоді який сенс ще в одному предметі, присвяченому дослідженням переважно у галузі історії літератури, який чомусь називається «Історією української журналістики»?

Проблема Ігоря Михайлина, як і переважної більшості викладачів кафедри журналістики Харківського національного університету імені В. Каразіна в тому, що він і дня не працював у редакції чи студії, не підготував жодної передачі чи статті (не наукової, а журналістської), а всі знання отримав із книг, не маючи жодного поняття про практичну діяльність. І найгірше те, що він так і не зрозумів необхідності поєднання теорії з практикою.

Що ж стосується даних студій, то в їх результаті можна дійти висновку, що, по-перше, викладачі і студенти мають обережніше ставилися і більш критично підходити до всього, написаного на тему як журналістики, так і споріднених з нею наук і сфер діяльності. По-друге, книги Михайлина, якщо й мають право на існування, не повинні називатися «Історією української журналістики», а тим більше забезпечувати викладання цієї дисципліни студентам спеціальності «журналістика». А те, що видані вони під грифом Міністерства освіти і науки України, дискредитує цю поважну інституцію і вказує, що вона не завжди несе відповідальність за свої рішення. І по-третє, автор волів би, щоб наукова спільнота в Україні нарешті познайомилася з вказаними працями. А ті, хто проглядали їх раніше, щоб ще раз перечитали і дали, нарешті, фаховий, незаангажований висновок стосовно використання таких підручників у навчальному процесі.

Література:

1. Ворошилов В. В. История журналистики России : конспект лекций / В. В. Ворошилов. — СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2000. — 64 с.
2. Есин Б. И. История русской журналистики (1703—1917) в кратком изложении : Учеб. пособие / Б. И. Есин. — М. : Флинта : Наука, 2000. — 104 с.
3. Животко А. П. Історія української преси / Аркадій Животко. — К. : Наша культура і наука, 1999. — 368 с. — (Літературні пам'ятки України).
4. Казакова Т. В. Ораторское искусство как главный компонент массовой коммуникации : Учебное пособие / Т. В. Казакова. — Х. : ХНУ, 2004. — 58 с.
5. Михайлин І. Л. Журналістика як всевіт : Вибрані медіадослідження / І. Л. Михайлин. — Х. : Прапор, 2008. — 512 с.
6. Михайлин І. Л. Історія української журналістики : Методичні матеріали для студентів заочного та дистанційного навчання з спеціальності «Журналістика» / І. Л. Михайлин. — Х., 2001. — 26 с.

7. Михайлин І. Л. Історія української журналістики. Період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики : підруч. для вищ. школи / І. Л. Михайлин. — Вид. 3. — Х. : Прапор, 2005. — 320 с.

8. Михайлин І. Л. Історія української журналістики ХІХ століття : Підручник / І. Л. Михайлин. — К. : Центр навчальної літератури, 2003. — 720 с.

9. Михайлин І. Л. Ровесниця человечества — журналистика / І. Михайлин // Масс-медиа и реклама : справочник-каталог. — Х., 2008. — С. 1—5.

10. Письменники Харкова : довідник. — Х. : Майдан, 2003. — 352 с.

11. Різун В. В. Журналістська освіта в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Різун // Електронна бібліотека Інституту журналістики. — Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1096>

12. Філологічний факультет : Кафедра журналістики : Казакова Тетяна Володимирівна. — Режим доступу: http://www-philology.univer.kharkov.ua/katedras/prof_sites/kazakova/kazakova.html

13. Юровский А. Я., Борецкий Р. А. Основы телевизионной журналистики : Учебное пособие для ун-тов / А. Я. Юровский, Р. А. Борецкий. — М. : Изд. Моск. ун-та, 1966. — 338 с.

Анотація

Стаття О. О. Кухаренка «Підручники з «Історії української журналістики» у фаховій підготовці студентів вузів» порушує важливу для системи вищої освіти проблему викладачів, які намагаються досягнути споріднену наукову галузь, і теоретиків, що в підготовці студентів нехтують практичною діяльністю. Досліджуючи праці Ігоря Михайлина, автор доводить, що до журналістики вони не мають відношення, оскільки у переважній більшості випадків базуються на літературних студіях, і не повинні підміняти собою історію журналістики.

Аннотация

Статья А. А. Кухаренко «Учебники по «Истории украинской журналистики» в специальной подготовке студентов вузов» поднимает важную для системы высшего образования проблему преподавателей, которые пытаются постигнуть родственную научную отрасль, и теоретиков, пренебрегающих практической деятельностью при подготовке студентов. Исследуя труды Игоря Михайлина, автор доказывает, что к журналистике они не имеют отношения, поскольку в большинстве случаев базируются на литературных студиях, и не должны подменять собой историю журналистики.

Summary

Article O. O. Kukharenko «Textbooks on «History of Ukrainian journalism» in the special preparation of students of institutes of higher» lifts important for the system of higher education problem of teachers which try to grasp family scientific industry, and theorists, ignoring practical activity at preparation of students. Investigating labours of Igor Mikhaylin, an author proves that to journalism they do not relate, as in most cases are based on literary studios, and must not substitute by itself history of journalism.